

ILMIY USLUBNING LEKSIK-GRAMMATIK XUSUSIYATLARI

Xamdamova Oygul Maxkamjonovna**Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali**
O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi assistenti, +998945249668,
oygulhamdamova3@gmail.com**Husaynova Mahliyo Ma'rufjon qizi****Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali O'zbek tili va gumanitar fanlar**
kafedrasi assistenti, +998978775566, dalerhusaynov@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10032767>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilmiy uslubning o'ziga xususiyatlari haqida olimlarning fikrlari, namunalar, dalillar, leksik-grammatik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: nutq uslublari, ilmiy uslub, til biriklari, ilmiy atamalar, adabiy me'yor, aniqlik, qisqalik, mantiqiy izchillik.

Ilmiy uslub ilmiy asarlar uslubidir. Til birliklarining fan sohasida, ilmiy bayon jarayonida ishlatilishi mazkur uslubning shakllanishiga asos bo'ladi. Ilmiy tafakkur fikrlashning o'ziga xos usuli ekanligi, obektiv borliqni idrok etishda faqatgina dalil va faktlarga tayanish, fikriy izchilik kabi ekstralingvistik omillar ham nutqning ushbu turining shakllanishida, binobarin, nutqiy me'yorning o'ziga xos turining yuzaga kelishida muhim omil sanaladi. Ilmiy uslubning janr xususiyatlari ham keng. Monografiya, risola, darslik, o'quv qo'llanmasi, o'quv-metodik qo'llanma, dastur, ma'ruza matnlari, taqriz va referat singarilar uning ana shu janr ko'rinishlari hisoblanadi. Garchi ularning har birining bayon usuli va uslubi ma'lum darajada bir-birlaridan farq qilsa-da, til birliklaridan foydalanish me'yoriga ko'ra umumiylikni tashkil etadi. Ilmiy uslubga xos xususiyatlar quyidagilardan iborat:

1. Aniqlik. Har qanday ilmiy bayon, xulosa, shubhasiz, aniqlikni talab qiladi. Shuning uchun bu uslubda so'zlarni aniq, asosan bir ma'noda qo'llash, sinonimik qatordagi variantlardan masalaning mohiyatini birmuncha aniq ifoda etadigan variantini tanlash, hech bo'lmaganda, neytral variantini qo'llash taqozo etiladi. Terminlarni qo'llash bu uslubning asosiy xususiyati sanaladi.

2. Obyektivlik. Ilmiy adabiyotlarda bu uslub doirasida til materiali fikrning haqqoniyligi, obektivligiga xizmat qilishi lozim. Ma'lum bo'ladiki, haqqoniylik, obektivlik nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, uning reallashuvida faqatgina til birliklariga tayanib ish ko'rish qiyin. Uni vaziyat, suhbatdoshlarning bir-birlarini bilishi va tushunishi kabi ekstralingvistik omillar ham belgilashi mumkin.

3. Mantiqiy izchillik ilmiy bayon uslubining o'ziga xos xususiyatini tashkil etadi. Matnda so'zlar, gaplar, abzaslar o'zaro mantiqiy bog'langan bo'lishi lozim. Shuning uchun ham ilmiy matnlar bu izchillikni yuzaga keltiruvchi ma'lumki, ma'lum bo'ladiki, ta'kidlash lozimki, ta'kidlash o'rinliki, darhaqiqat, binobarin, shunday ekan, birinchidan, ikkinchidan, ko'rinadiki, ta'kidlash joizki, xulosa qilib aytganda, xulosa qilganimizda, birgina misol, faqatbugina emas singari ko'plab bog'lovchi vazifasini bajaradigan so'z va birikmalar qo'llaniladi.

4. Qisqalik. Bu xususiyat aynan ilmiy bayonga xos xususiyatdir. Shuning uchun unda tilning tasviriy imkoniyatlaridan deyarli foydalanilmaydi. Gaplar darak mazmunida bo'lib, asosan sodda yoyiq holda bo'ladi. Agar fikr qo'shma gaplar yordamida ifodalansa, bog'lovchilarning faol ishlatilishi kuzatiladi.

Ilmiy uslub fonetik jihatdan boshqa uslublardan farqlanib turuvchi yorqin belgilarga ega emas. Leksikasida esa farq qiluvchi jihat soʻhaviy atamalarning koʻpligi hisoblanadi. Bu uslubda ham, xuddi rasmiy uslubda boʻlgani kabi, soʻzlarni koʻchma maʼnolarda qoʻllash, tasviriy vositalardan unumli foydalanish xos xususiyat sanalmaydi. Subektiv emosionallik, obrazlilik, ogʻzaki nutq elementlari, umuman gʻayri adabiy unsurlar kam ishlatiladi. Mumkin qadar bayon bir xil meʼyorda ifoda etiladi.

Ilmiy uslubda faqat adabiy tilda meʼyor sifatida eʼtirof etilgan grammatik koʻrsatkichlardan foydalaniladi. Soʻz turkumlaridan ot faol, koʻpincha takror qoʻllanadi. Subektiv baho shakllari xos emas. –lar koʻplikdan boshqa semantik-uslubiy maʼnolarni ifodalama-da, atama xos il qilishda ishtirok etadi. Umumiy egalik ustun turadi, I-II shaxs qoʻshimchalari ishlatilmaydi, III shaxs shakli faol. Undov va taqlid soʻzlar ham bu uslubga xos emas. Yuklamalarning esa imkoniyati chegaralangan.

Ilmiy nutq uchun deyiladi, aytiladi, yoritiladi, bayon qilinadi, aniqlanadi, tekshiriladi, foydalaniladi, taʼriflanadi singari xoslangan feʼllar mavjud. Feʼlning majhul daraja shakli ham bu uslub uchun xos. Ammo hozirgi-kelasi zamon shaklidan tashqari xarakterli zamon koʻrsatkichi yoʻq. Kishilik olmoshlari kam qoʻllaniladi. Bu gap faqat muallif va men maʼnolarida qoʻllaniladigan hamda kamtarlik maʼnosini ifodalaydigan biz olmoshiga tegishli emas.

Ilmiy uslubda demak, xullas, darhaqiqat, haqiqatan, shubhasiz, albatta, darvoqye, masalan, jumladan, ayniqsa, xususan, aksincha, afsuski singari modal soʻzlar va modal maʼno anglatuvchi boshqa birliklar keng qoʻllaniladi.

Shu tarzda ilmiy uslubning ammo, lekin kabi oʻz bogʻlovchilari, bilan, uchun, kabi, singari, haqida, toʻgʻrisida, tufayli, sababli, doir, oid, binoan, tashqari, qaraganda, asosan, muvofiq, qadar singari koʻmakchilari borligini ham qayd qilish toʻgʻri boʻladi.

Ilmiy uslubda bayon etilayotgan matnning sintaktik qurilishi fikriy tugallikka, mantiqiy izchillikka xizmat qiladi hamda bayonning tabiatidan kelib chiqib, bir tarkibli gaplarning shaxssiz, shaxsi umumlashgan turlari faol. Undov, atov gaplar qoʻllanilmaydi, nutq monologik xarakterda boʻladi. Rasmiy uslubdagiga oʻxshab gap tuzilishining odatdagi tartibi qoʻllaniladi. Qoʻshma gap faol ishlatiladi. Darak gap asosiy mavqyeni egallaydi, soʻroq va buyruq gaplar deyarli qoʻllanilmaydi.

References:

1. Maxkamova, D. (2023). PLANNING THE LESSON PROCESS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *Solution of social problems in management and economy*, 2(11), 55-59.
2. Baxtiyorovna, D. (2023, October). EMPOWERING INTELLECTUAL GROWTH: AI INTEGRATION IN ENGLISH LESSONS FOR STUDENTS'DEVELOPMENT. In *Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions"*.
3. Baxtiyorovna, D. (2023, October). EMPOWERING STUDENTS'INTELLECTUAL GROWTH: LEVERAGING SMART EDUCATION TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE EDUCATION. In *Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions"*.
4. Baxtiyorovna, D. (2023, October). UNLEASHING INTELLECTUAL POTENTIAL: TRANSFORMING ENGLISH LESSONS THROUGH SMART EDUCATION TECHNOLOGIES. In *Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions"*.

5. Rustamov, I., Xatamova, Z., Xamdamova, O., & Husaynova, T. M. (2023). EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
6. Kuchkarova, G., Rustamov, I., Xatamova, Z., Xamdamova, O., & Husaynova, M. (2023). USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
7. Xatamova, Z., & Kuchkarova, G. (2023). LATIFALAR MATNINING FONOSTILISTIK XUSUSIYATLARI. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
8. Хусайнова, М. (2021). КАСБ-ХУНАРГА ОИД ЛАТИФАЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Scientific journal of the Fergana State University*, (5), 50-50.
9. Rustamov, I., Xatamova, Z., Xamdamova, O., & Husaynova, T. M. (2023). EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
10. Kuchkarova, G., Rustamov, I., Xatamova, Z., Xamdamova, O., & Husaynova, M. (2023). USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
11. Xatamova, Z., & Kuchkarova, G. (2023). LATIFALAR MATNINING FONOSTILISTIK XUSUSIYATLARI. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
12. Хусайнова, М. (2021). КАСБ-ХУНАРГА ОИД ЛАТИФАЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Scientific journal of the Fergana State University*, (5), 50-50.
13. Kuchkarova, G., Rustamov, I., Xatamova, Z., Xamdamova, O., & Husaynova, M. (2023). USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
14. Xatamova, Z., & Kuchkarova, G. (2023). LATIFALAR MATNINING FONOSTILISTIK XUSUSIYATLARI. *SCIENCE AND PEDAGOGY IN THE MODERN WORLD: PROBLEMS AND SOLUTIONS*, 1(9).
15. Хусайнова, М. (2021). КАСБ-ХУНАРГА ОИД ЛАТИФАЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Scientific journal of the Fergana State University*, (5), 50-50.
16. DUSMATOV, H. H., & HUSANOVA, M. (2021). Some stylistic events expressed in Uzbek anecdotes. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 505-508.
17. Husaynova, M., Abduvaliyev, B., & Turdimatova, Q. B. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING JAMIYATNI RIVOJLANTIRISHDAGI AHAMIYATI. Research and implementation.
18. Husaynova, M., & Rustamova, D. (2023). ZULFIYA ISROILOVA SHE'RIYATIDA UCHRAYDIGAN LISONIY HODISALAR. *IQRO*, 2 (1), 161-162.
19. Husaynova, M. (2022). NEOLOGIZMLARNING O'ZBEK LATIFALARI MATNIDAGI AHAMIYATI. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 55-57.